

Nem volt menekvés

Feil Józsefné sz. Kókány Mária (1937)

Édesapám, Kókány János Vajtán született, jómódú családban, ott is nőtt föl. Szülei gazdálkodtak, sok szőlőjük és földjük volt. Hárman voltak testvérek, édesapám volt az elsőszülött. A földművelés mellett édesapám minden becsületes munkát elvállalt. Jóban volt az erdészekkel, ő hordta a fát az erdőből, a téglagyárból a téglát a vasútállomásra. A halottakat is ő vitte utolsó útjukon a temetőbe. Édesanyám nagydorogi születésű, Rieger Máriának hívták. Édesapja a Nagydoroghoz közeli Forrásmajorban épített házat úgy 1932–34 körül, ott lett nagy gazdasága. Külön volt tehén-, ló-, disznóistálló (nem ól!), teherautón szállították a sertéseket meg a gabonát tőle a kereskedők. Szüleinek pedig Vajtán vett házat.

Édesanyám gyakran járt Vajtára a nagyszüleihez. A nagyapja temetésén is édesapám húzta a halottas kocsit. (Akkor még háztól temettek.) A nagymama ott, a temetésen kinézte édesapámat vőnek! „Milyen jó lenne ez a fiatalember Marisunknak!” Talán leendő vejének a kiállása, megjelenése tetszhetett meg neki. Aztán a fiatalok együtt voltak valahol lakodalomban. Így kezdődött a kapcsolat. 1936 januárjában házasodtak össze. Anyukám tizenhat, apukám huszonnégy éves volt akkor. Ottmaradtak Vajtán, apám szüleinél. A halottszállítás azonban nemsokára megszűnt, mert édesanyám nem szívelte el a gyászkocsit a pajtában. Azt mondta apámnak: „Tüntesd el innen!” Apám eltüntette.

Hat évig laktak ott; anyós és meny nem nagyon tudtak dűlőre jutni egymással. (Mi az igazság, nem tudom. Apai nagyanyám engem nagyon szeretett, tizenhárom éves koromig ő nevelt.) Az lett a vége, hogy szüleim elköltöztek Forrásmajorba, ahol apám szinte cselédsorba került. Azt csinálta, amit az apósa parancsolt neki. Nem volt a maga ura.

Szinte az összes paksi újbárosi szegénygyerek Forrásmajorban cselédkedett. Nagyapám megbecsülte őket. (Egyikük később a kajmádi állami gazdaság igazgatója lett.) Egyszer a nagybátyám, aki kilógott a sorból, már nem tudom, meg akarta vagy meg is ütötte az egyik gyereket. Nagyapám elkapta, pedig Feri

GUTAI ISTVÁN (1950) író, a paksi városi könyvtár nyugalmazott igazgatója. Utóbbi kötete: *Kocsi-kerék a nyakcsigolyán* (Pro Pannonia, 2018).

bátyám akkor már nős ember volt, megdorgálta és azt mondta neki: „Ne próbálj még egyszer senki gyerekére kezet emelni!” Egyszer az egyikben (már legény lehetett) meggyulladt a pálinka. Apám megmentette: megfejté a tehenet, és tej-
jel itatta, nehogy belehaljon.

Nagybátyám Csámpán – a puszta mellett vezet a 6-os főút – lakott a feleségével, aki huszonhat éves korában meghalt. Ottmaradt a nagybátyám az öt éves fiával, aki éppen annyi idős, mint én. Nagypám azt mondta anyámnak: „Ti egész család vagytok. Van férjed, és vannak gyerekeid. Ti mentek Csámpára, Feri bátyád pedig a fiával jön Forrásba!” Úgy is lett. Apám boldog volt. Örült, hogy újra a maga gazdája lehet. Háromnegyed házat kapott, meg körülbelül húsz hold földet, ami a ház körül terült el. Anyám pedig tehenet, anyadisznót... mindent, ami a kezdéshez kellett. Ott is nagyon sokat dolgoztak a szüleim. Apukám a vajtai földjét eladta. Nem az örökölt földjeit, hanem a saját nevében levőket. Örökölt földjei a téeszbe kerültek. Az unokatestvérek vették ki onnan, amikor lehetett, most ők gazdálkodnak rajtuk.

Nagypám minden pénteken behozta nagyanyámat Paksra, a piacra, ami akkor a Bazársor előtt működött. Nagyanyámnak megvoltak a helyei, ahova vitte a túrót, tejfölt, a baromfit: libát, kövér kacsát, tyúkot. Nagypám pedig addig beült a Duna utca sarkán levő Snepp-féle kocsmába, és üzleteket kötött. Amikor nagyanyám eladta az összes portékáját, utána ment. Akkor nagypám azt mondta neki: „Fizesd ki a cechet, aztán mehetünk haza!”

1942-ben hirtelen, ötvenkilenc évesen meghalt a nagypám. Neki akkor már 100 hold földje volt, 30 holdnak az ára pedig félre volt téve. A 100 holdon öt gyerek osztozott, tehát anyám 20 holdat kapott. Az akkor még két kiskorú testvér, és a harmadik földjén a bátyja gazdálkodott, egészen a beszolgáltatásig. Akkor Feri bátyám lemondott a testvérei részéről, és apámra ruházta. Nagypám birkái is hozzánk kerültek. Így kezdett apám foglalkozni birkákkal is. Ő mindenhez értett: a tehenekhez, a lovakhoz, a disznókhöz, aztán a birkákhoz és természetesen a földhöz is. Nagyon tudta például, hogy melyik földbe mikor mit kell vetni. Földjei mindig jól termettek. Tavasszal, amikor kihajtott a búza, ráterelte a birkákat és „megfektette” (így szokta mondani), azok pedig jól megtaposták és megtrágyázták.

Sok irigyse lett. Senkinek se volt olyan szűrűje, mint az én apámnak! Szépen gyarapodtak. Kocsit, lovat, vetőgépet, fogasokat vett, minden szükséges eszköze megvolt. (A téesz-szervezés előtt azon törte a fejét, hogy traktort is vesz.) Több mint ötven holdon gazdálkodott, de mi nem lettünk később kulákok, mert húsz hold a nagynéném nevében volt.

A csámpaiak nagyon szép társasági életet éltek – a téesz szervezése előtt. Nagy disznótorokat tartottak, a szomszédokat mindig meghívták. Vacsora közben aztán megjelentek a maszkák, a maskarák: rongyos ruhába öltözött asszonyok, férfiak. Arcukat is eltorzították, bekormozták..., szórakoztatták a ház népét. Nagy volt a vidámság olyankor. Megünnepezték egymás névnapját is. Nálunk karácsony másnapján tartották a János napot. (Előtte disznót vágtak.)

Ott voltak a rokonok, a szomszédok, a jóbarátok. A munkáknál is összefogtak, például takarodáskor. A szomszédok mindig segítettek egymásnak a gabona behordásában.

Paksra piaci napokon, esetleg vasárnap jártak, vagy amikor orvoshoz kellett menniük, vagy ha ügyes-bajos dolgaikat intézték. A piacra elvitték a szomszéd árúját, kenyértésztáját (néha két-háromét is), ha az éppen nem ért rá. Hétköznapi esténként és vasárnap összejártak, beszélgettek, az asszonyok fontak, kézimunkáztak. Divat volt abban az időben a kendertermelés, azt télen feldolgozták. Zsákot, szalmazsákot, lepedőt készítettek belőle. Közben fehér kukoricát főztek, és beszélgetés meg munka közben azt fogyasztották. Finom volt!

A háború alatt a vajtai nagyapám gyönyörű két lovát elvitték a németek. A másik kettőt, ami maradt, azt pedig az oroszok. Öregapám teheneket fogott be, és azokkal dolgozott a háború után. Csámpáról (úgy emlékszem) nem vitték el a lovakat, a férfiakat viszont összeszedték az oroszok lovat hajtani. Apám nem akármilyen ember volt, Tolnán lelépett. Ha ott nem szökök meg, lehet, hogy soha nem kerül haza. Nem keresték utána.

Az állami gazdaságot 1949-ben szervezték. A földjeink javát elvették. A Hármas határrészben volt egy nagydarab földünk meg egy kisebb. Ezek voltak Csámpán a legjobb földek. Helyettük Faluhelyen meg Réten kaptunk. Azok se voltak rosszak, de igen messze estek a háztól. Édesapám egy nap csak egyet tudott oda fordulni, mondjuk, trágyahordáskor, közelebbre pedig tudott addig ötöt. Ugyanaz történt, mint később a téesszervezéskor: nem volt menekvés.

Utána elkezdődött a Rákosi-rendszer, a beszolgáltatás. Zsirt, tojást, húst, baromfit kellett beadni. Ennek apám mindig eleget tett. A birkák gyapjának ára is ment a beszolgáltatásba. Jól emlékszem rá, a végrehajtó (egy utálatos ember) ott áll az ól mellett – szinte most is látom! –, és számolja a disznókat és a malacokat. Apám mindig odaállított engem csépléskor a mázsához. Tudva tudom, mert ott voltam: 100 mázsa gabonát onnan, a géptől egyből le kellett adni! Nem maradt annyi, hogy a családnak meglegyen a kenyérre való. Apám eladta az egyik lovat, és az árából vásárolt vissza annyi búzát, amennyiből kenyeret lehetett sütni.

Ez az időszak nem törte meg. Én a legnehezebb években, ötvenegyől ötvenötig voltam tanítóképzős. Csámpán volt iskola, de a tanító katona volt a II. világháborúban, így a szüleim Vajtára adtak a nagyszüleimhez. Tizenhárom éves koromig ott jártam iskolába, utána pedig a paksi 1. számú általános iskolába. A kalocsai képzőbe készültem, ahol közben megszüntették a leányképzést. Olyan rendelet volt akkor érvényben, hogy csak megyén belül lehetett továbbtanulni.

Dombóvárra először föl sem vettek, pedig a bizonyítványom kitűnő volt. Vajtán és Dombóváron is kitűnő volt. Azért kellett *feltétlenül* kitűnőnek lenni, hogy kevesebbet fizessenek a szüleim. Havonta háromszáz forintot kellett volna. (Az ötvenes években az nagy pénz volt! A kezdő tanító akkor 700-750 forint fizetést kapott.) Kitűnőként csak 150 forintba került a taníttatásom. Jó géneket

örököltém: apám is okos ember volt, anyám is, és nagyon jó nevelést kaptam Vajtán és Dombóváron. Az a környezet, amelyben felnőttem, jó hatással volt rám. A dombóvári képző csodálatos iskola volt. Igazi tanárok tanítottak, köztük egykori apácák is. Nem voltak a rendszer hívei, nem voltak pártemberek, de megjátszották magukat, hogy ezt senki ne vegye észre.

Nyáron nekem is be kellett otthón állnom a sorba. Gondoztam az állatokat: a csibéket, a kacsákat, a malacokat, és minden nap mostam. Határunkat egy tiszta víző folyócska vette körül. Csámpai pataknak nevezték. Imádtam abban mosni! Könnyű elképzelni, hogy azok az emberek, akik egész nap a földéken dolgoztak, milyen ruhákat vetettek le. Rengeteg zöldségfélét, krumplit, paprikát, gyümölcsöt termesztettünk. Az iskola mögötti homokos területen csodálatos dinnye termett. A piaci nap előtt már készítettük az árut, mindent ott a folyóban mostunk meg. Előtte való nap anyukám bedagasztotta a kenyeret, és betette egy nagy kosárba. Reggel édesapám korán befogta a lovakat, és hozta be anyukámat Paksra. Neki is megvoltak a vevői. A kenyeres kosarat pék Feri bácsinál leadtuk – csak így hívtuk –, ő kiszakította és megsütötte. Ezalatt apám ment a községházára, más helyekre, és intézte a dolgait. Minden hivatalnokkal jóban volt. Mindig honorálta valamivel, ha valaki jót tett vele. Néhány tojással, tejföllel, dinnyével...

Édesapám nem egykönnyen írta alá a belépési nyilatkozatot. Több alkalommal győzködték, végül rákényszerítették. Újra elvettek mindent. A lovakat, a kocsit, a háromszáz birkát..., az ég-föld kerekén mindent. A vetőgépet meghagyták. Akkor az édesapám juhász lett a téeszben. Attól kezdve az én apám már nem az volt, mint előtte. Megalázták, a téesz vezetői sokkal kevésbé értékelték a gazdálkodáshoz, mint ő. Egy senki lett, emésztette magát. Anyám is sokat sírt. A család átvészelte mind a három kirablást: az állami gazdaság megalakítását, a beszolgáltatást, a téeszt. Apám mindig megtalálta a módját, hogy a családnak legyen kenyerre, és még engem is taníttatott!

Meghurcolását azonban már nem tudta elviselni. 1963. szeptember 7-én reggel, minden előzetes értesítés nélkül megjelentek náluk a rendőrök, és elvitték a szüleimet Szekszárdra. Este, amikor öcsém hazaért, nem találta őket. Édesanyám pár sort hagyott hátra. Azt sem tudták, hogy miért és hova viszik őket. Édesapámat azzal gyanúsították, hogy köze van egykori juhászunk, T. J. nyomtalan eltűnéséhez. Ez az ember korábban a faluhelyi dűlőben levő földünk közelében dolgozott egy bérelt területen. Onnan ismertük. Amikor a családja kiadta az útját, és nem volt hova mennie, eljött hozzánk. Abban az időben apámnak éppen nem volt juhásza, a kihajtás pedig közeledett, így apám fölfogadta. (Édesanyám úgy emlékezett a szekszárdi ügyvédi munkaközösségben fölvetett Tényvázlat szerint, hogy ez 1955 vagy 1956 őszén lehetett.) A birkákat azonban nem őrizte rendesen, többször berúgott, ezért apám elküldte. Ez kereken két hónappal az eltűnése előtt történt. Úgy tudtuk, hogy Szőlőhegyre ment a nőjéhez. Elbocsátása után egyszer találkozott apámmal, elbeszélgettek, nem volt köztük harag. Később a szarkahegyi legelőn látták, együtt iszogatótt egy másik juhász, R. J. kunyhójában. Aztán hallottuk, hogy onnan eltűnt, és otthagya a biciklijét,

a személyazonossági igazolványát és egyéb kisebb holmiját. Ez állítólag egy vasárnapról hétfőre virradóra történt.

Érdemes idéznem édesanyám 1963. szeptember 10-ei vallomásából: „Férjemet most avval gyanúsítják, hogy kivitte volna az új juhászunknak (mármint F. J. utódjának) az ételt, este nem tért volna haza, ott maradt volna, és ezen éjjel agyonütötte volna F. J.-t. Én azonban határozottan tudom, hogy férjem ezen az éjszakán otthon volt. Ilyen értelemben vallomást is tettem már. Abban az időben, 1957-ben is megindult egy eljárás, a férjem akkor is ki lett már hallgatva, és az akkori eljárás tisztázta, hogy neki F. J. eltűnéséhez semmi köze. Nálunk most házkutatás volt, és az semmi eredményt nem hozott. F. J. holttestét nem találták meg, így lényegileg az sem biztos, hogy valójában halott, lehet, hogy disszidált.

R. J. egy hétig tartogatta F. J. holmiját, és semmit sem jelentett a rendőrségnek. Már egy-két hét is eltelt F. J. eltűnése óta, amikor férjem találkozott F. J. testvérének a fiával, és azon keresztül üzent F. J. fiának, hogy nézzen utána, mi van az apjával... Erre a fia eljött és keresték, férjem is segített, de nem találták.”

Amikor édesanyám ezt elmondta az ügyvédnek, előtte egy nappal elmentem a téesselnökhöz, hogy segítsen apámnak, aki nyilvánvalóan ártatlan. (Két szalmaszálat se tett keresztbe édesapám érdekében.) Közben találkoztam egy asszonnyal, aki elmondta, hogy egy munkásőr, igen befolyásos ember (tudjuk a nevét, a Tényvázlatban le van írva) három héttel azelőtt a paksi rendőrségre hívatta (!) a férjét, és azt kérte tőle: igazolja, hogy látta, amikor apám megverte F. J.-t. Ennek az asszonynak a férje ezt nem mondhatta, ő csak annyit látott, hogy vitatkoztak. Ez a munkásőr nagy ellensége volt édesapámnak.

Édesanyámat egész éjjel vallatták, minden áron azt akarták elérni, hogy apám ellen valljon. Utasították, hogy írjon apámnak levelet. Nem tudom, magától írta, amit írt, vagy azt írta, amit ők mondtak neki. Az volt a levélben, hogy apám ne hagyja magát kínozni, mondja el, amit tud..., ez a részlet alkalmas volt esetleg arra, hogy azt a meggyőződést keltse apámban, hogy anyám ellene vallott. Amikor a nyomozók átvették édesanyámtól a levelet, a szeme láttára letették a céduláról a folytatást: „...az F. J.-ügyről mi nem tudunk semmit”. Ezután fölvezették apámhoz. Édesanyám is kapott levelet édesapámtól: „Drága anyukám, most már csak azon legyél, hogy hazakerüljél, tudnak ezek itt mindent, csókolom a gyerekeket és Tégedet is.” Anyámat hajnalban engedték el, az ötös busszal jött haza. Az egész kihallgatás alatt nem figyelmeztették mentességi jogára, hogy a férje ügyében nem köteles egy sort sem írni, semmit se mondani.

Én szaladtam fűhöz, fához. A legjobb ügyvédet fogadtuk meg. Ő adta a tanácsot, kivel beszéljek a rendőrségen. Huszonhat éves voltam akkor, elmentem Szekszárdra. Egy nagyon normális nyomozóra akadtam, sajnos nem tudom a nevét, a mai napig áldom! Vittem magammal egy könyvet, akkor 4. osztályt tanítottam. Fölolvastam neki belőle Ady Endre versét: „...az én apámnál nincs jobb ember...” Másnap apámat hazaengedték, de már nem az az ember volt, aki előtte. Az a büszke ember átvészelte az állami gazdaságot, a beszolgáltatást, a téeszt, de azt a megaláztatást nem tudta feldolgozni. Magam előtt látom most

is: ül magába roskadva, és hallgat. Agydaganatban halt meg hatvanhét éves korában. Papír – a Tényvázlatot kivéve – nincs a meghurcolásáról, *ezek az ég-föld kerekén semmit nem adtak, ítélet se született, bíróságra se került az „ügy”*.

Apukám lánytestvérének a háborúig jól telt az élete, férje egy Zichy-birtok pusztagazdája volt. Miután megszűntek a grófi birtokok, ők is téesz-tagok lettek. Édesapám öccse megszenvedte a II. világháborút, hadifogoly is volt. Negyvenhét kilósan tért haza. Felesége szívbeteg lett, harminchét évesen elhunyt. Három apró gyereket hagyott hátra. Nagybátyám az édesanyja segítségével felnevelte őket. Tisztességes, becsületes emberek lettek. Ahogy említettem is már, ők Vajtán gazdálkodnak.

1955-ben egy másik, Pakshoz közeli pusztán kezdtem pedagógiai munkámat. Három évig tanítottam ott. Nagyon szerettem a cseresznyési embereket és a gyerekeket. Egyszerű emberek voltak, de a tanítót tisztelték. Aminek nagyon örülök, és ami kárpótol azokért a meg nem kapott elismerésekért, amiket – úgy érzem – többször megérdemeltem volna: Cseresznyésben emléktábla őrzi azoknak a pedagógusoknak a nevét, akik ott tanítottak. Köztük vagyok én is!

Sajnos, akkor cseresznyési lakhatásomat nem tudtam megoldani, kerékpárral jártam naponta Csámpáról; télen, nyáron. Igaz, volt egy nagyon szegényes bérelt szobám, hogy legyen hol meghúzódnom, ha nem tudok hazamenni.

1958. január 10-én férjhez mentem, még abban az évben Paksra költöztünk. A 2. számú általános iskolában kaptam állást, 1962-ben pedig a mai Deák Ferenc iskolába helyeztek. Harminc évet töltöttem ott. Szerettem a kollégáimat, ők is engem. Nagyon jó tantestület volt. Onnan mentem nyugdíjba 1992-ben.

Férjem is parasztszaládból származik. Mezőgazdasági gépészmérnök és munkavédelmi szakmérnök a végzettsége. Dolgozott állami gazdaságban, téeszben, Pakson a járási hivatal mezőgazdasági osztályán, majd a polgármesteri hivatalban. Ő 1994-től nyugdíjas. A földjeink bent maradtak a téeszben, kapjuk a földjáraadékat.

Két gyermekünk van: Béla a Budapesti Műszaki Egyetemen végzett, nyugdíjba vonulásáig az atomeróműben dolgozott. Felesége a biritói szakképző intézet tanárnője. Két gépészmérnök fiuk van. Lányunk, Edit alapítása óta a helyi katolikus iskolában tanít, tanítói és matematikatanári diplomát szerzett. Neki is két gyermeke van: a lánya jogot végzett, akinek két csodálatos gyermeke van. Ők a mi drága dédunokáink. A fia gépészmérnök. Az erőműben dolgozik.

Amikor a Csámpáról elszármazottak első találkozóját megrendezték, elmentünk édesanyámmal, és megnéztük a tanyánkat. Siralmas állapotban volt. Nem ismertem rá! Azt hittem, hogy a Holdon járok. Ott áll egymagában a ház, egy asszony lakik benne, nem tudtunk bemenni. A szomszédból néztünk át. A folyósón kutyák ugrabugráltak. A nyári konyhát, a fészert, a disznóólat lebontották, az istállót nem. A folyó medrét benőtte a gaz.

Édesanyámat többet nem tudtam kivinni Csámpára. Harminckét évig volt özvegy. Rengeteget sírt, bánkódott. Sajnálta a földjeit, a tanyáját; mindent, amit elvettek tőle, amiért annyit dolgozott. Kilencvenkét évesen, 2011-ben hunyt el.

Lenyomott életek

Tihanyi Györgyné sz. Hollósi Erzsébet (1952)

Nagyapámék Nagydorogon laktak, tízen voltak testvérek, közülük három fiú. A család református, de volt benne nazarénus is. Dédapám saját földjén gazdálkodott. 1912-ben a három fiú kiment Amerikába. (Az interneten láttam a hajónaplót, onnan tudom az évszámot.) Ohio államban, Acronban éltek, és egy vasgyárban dolgoztak. Nemrég kerültek elő fényképek, az egyiknek a hátuljára rá volt írva: Acron. Az egyik csoportképen fölismertem nagyapámat. Első felesége sárszentlőrinci lány volt, Szigeti Lídiának hívták. Együtt mentek ki, ahogy Mihály nevű testvére is a feleségével és két fiával. Tíz évig lehettek kint, azután hazajöttek, mert a felesége megbetegedett, és nemsokára meg is halt. Azt mondták, csonttébécé volt a baja. A két testvér kint maradt. Aztán (legalábbis egy időre) elveszett a nyom. Egyetlen levélke maradt, ami a madocsai rokonoktól került hozzánk. (Nagyapám egyik nővére oda ment férjhez, neki írta ötvenegyben másik amerikai testvére, Sándor.)

Nagyapám abból a pénzből, amit Amerikában összegyűjtögetett, itthon cséplőgépet vett, darálója is lett. Körülbelül tíz ember dolgozott a keze alatt. Nagyapám huszonhatban házasodott össze nagyanyámmal. Ő is özvegy volt. Édesapám huszonhétben, a húga rá egy évre született. Majd' huszonöt év múlva azzal szembesült, hogy amit kétkezi munkájával Amerikában és itthon is szerzett, rákerült a kuláklistára. Ötvenben lehetett. Egyik este zörgettek, aztán rugdalták a kaput. Nagyapám kiment. A tanácsházára kísérték. (Hol egyik, hol másik kulákot vitték be esténként abban az időben egy kis népnevelésre.) Egy nagyapámnál idősebb asszony is ott volt. Ő vezette a családi gazdaságot, mert a férje már nem élt, a fia pedig semmit érő volt, így mondta édesanyám. Az öregasszonyt kezdték verni, de azt nagyapám nem engedte. Erre nekiestek újra, így duplán kapott. Amikor hajnaltájban véresen hazakerült, édesanyám mosdatta meg.

Aztán mindenét elvették, amije volt. Elvitték a cséplőgépet, leszerelték a darálót... jóval később mondta édesapám: majd' megszakadt a szíve, amikor ott látta a gépállomáson rozsdásodni a gépeiket a szabad ég alatt. Alkatrészeik szét voltak dobálva! Nagyapám akkor már nem volt fiatal, 1883-ban született. Egy idős embernek mindezt elviselni, feldolgozni nem volt egyszerű. Ő se bírta sokáig, és ötvenkettő augusztusában fölakasztotta magát. A családban soha nem említették a nagypapa meghurcolását, öngyilkosságát se! Felnőtt koromban tudtam meg. Azokról az évekről soha nem beszéltek előttünk a szüleink. Néha-néha csak annyit hallottam: „Amikor kulákvilág volt.” Vagy: „a kulákvilágban”. (A nagypapa halála után kirótták édesapámra a hagyatéki illetéket, de amikor az azt kifizette, már nem volt hagyatéka.)

Édesapám Budapesten, az Állami Felsőipari Iskolában érettségizett 1948-ban. A Weisz Manfrédnál végezte a gyakorlatát! Hazajött, és a nagypapa vállalkozásában kezdett dolgozni. (Osztálytársai közül többen gyárigazgatók, más magas beosztású emberek lettek azzal a végzettséggel.) Negyvenkilencben házasodtak össze édesanyámmal. Anyai nagyapám (aki jómódú parasztember volt) segítségével fölszerelt egy műhelyt. (Annak a nagyapámnak az volt a „szerencséje”, hogy egy jóakarója elárulta neki, kik kerülnek majd a *listára*. Gyorsan háromfelé osztotta a földjeit: egyik rész a nagynénémé, a másik anyukámé lett, harmad-részt pedig ráíratta annak a vejének nevére, akinek addig nem volt vagyona.)

A műhely végig megmaradt. Édesapám egyedül dolgozgatott benne, így nem lett „kizsákmányoló.” Aztán a szedresi gépállomáson helyezkedett el, majd a nagydorogiban. A hivatalos munkaidő után otthon javíttatott ezt-azt, nagyon sok „köszönömért” munkája akadt. Semmilyen vezető beosztásba nem került, csak „egyszerű” szerelő lehetett. A hatvanas évek közepétől már a nagydorogi téészen dolgozott. Egy idő után – rábeszélésre – átment az ottani Áfészhez. Saját műhelyében tevékenykedett, amit a szövetkezet tőle bérelt. Bontóban összeválogatott alkatrészekből traktort is csinált az Áfésznek! Este tízkor még világos volt a műhelyében. Reggel pedig, az ébredés után azonnal beindultak fejében a fogaskerek. Magának való, csendes ember volt, és szorgalmas, takarékos. Nem dohányzott, nem ivott, nem volt nagyravágyó, kocsját csak messziről látott. Mindent elvégzett a maga idejében, soha sem égett körmére a munka. A férjemnek elmondta, hogy be akarták szervezni. Valami fináncféle jelent meg egyszer a műhelyben, és nagyon finoman előadta, mit akar. Mert ugye a műhelyben sok ember megfordul, beszélgetnek erről, arról... kétszer próbálkoztak, de édesapám nem hagyta magát. Utána leszálltak róla. Különösebb következménye nem lett az ellenállásának.

Azt is említette egyszer, hogy elköltöznék Pestre. Bizonyára elvágódott abból a lenyomott életből, amiben akkor élt. A költözésből azonban nem lett semmi, minden maradt a régi. Elvégezte továbbra is a téészen a munkáját, aztán a háztájiban folytatta. (Tartottak néhány hízót, baromfit is.)

Oldalkocsis motorkerékpárja is volt, ami akkoriban szenzációszámba ment a faluban. Negyvenkilenc éves korában agyvérzés érte. Műtétet tudták megmenteni. Utána azt mondta nekem: „Tudod, kislányom, amikor lefekszem, még nem végeztem a munkámmal, mert addig, amíg el nem alszom, jár az agyam.”

Olajkályhákat is gyártott, amikor divatba jöttek. A lábakat valahova Pest alá, egykori osztálytársához vitte nikkeleztetni, a lemezeket pedig Bonyhádra, a zománcgyárba, a kályhatestet ő készítette el. Úgyhogy a familiát ellátta olajkályhakkal. Talán néhány még eladásra is jutott. Sok mindent kitalált és meg is valósított. A gép volt a mindene. Szív-műtétje után azonban teljesen belevetette magát a szőlőművelésbe. Hetvenéves koráig csinálta, rá két évre halt meg.

Nagydorogon 1963-ban gimnáziumot létesítettek. (Az általános iskola pedagógusainak egy része gimnáziumi tanár lett.) Hetvenkettőig működött. Szüleim azt szerették volna, ha egy kicsit komolyabb középiskolába járok. (Bonyhádra,

a közgazdasági technikumba lelkészünk, dr. Benedek Sándor (aki büntetésből került Nagydorogra, előtte a pápai teológia rektora volt) ismeretsége révén jutottam.¹ Eszem ágában sem volt nekem közgazdász meg könyvelő lenni, de ez kiugrási lehetőségnek látszott.

Elsős koromban félévkor négyes lett a magatartásom! Édesanyámtól kaptam mindent, csak dicséretet nem. „Mit csináltál?! Biztosan rendetlen voltál!” Végül az osztályfőnököm felvilágosította, mi a gubanc oka: „Az ötös magatartásnak a KISZ-tagság a feltétele.” Én nem voltam tag, mert első körben csak azokat vették fel, akik kiváló úttörők voltak. Én pedig nem voltam kiváló úttörő se! Úttörő voltam ugyan, mert kötelező volt, de ugyanakkor eljártam templomba is, mert az is kötelező volt! (Édesanyám főzte az ünnepi ebédet, közben sürgetett bennünket: „Lányok, harangoznak. Induljatok!” Beharangozás után ő is odaért. Apukám nem volt templomba járó.) Ebből következett, hogy én nem juthattam el Csillebércre, Zánkára. (Kilencvenegyben a magyar református világtalálkozó záró istentiszteletét az úttörőtábor sportpályáján tartották. Mi akkor Füreden nyaraltunk. Vonatra ültem, és elmentem. Az úrvacsora-vétel után hatalmas elégtételt éreztem: a hitemmel eljutottam Zánkára, ha már az úttörő-tagságommal nem sikerült!)

Visszatérve a keribe: a második félévben aztán pedáloztam, hogy sikerüljön bejutnom a KISZ-be. Év végén meg is lett az ötös magatartás! Nagyon jól éreztem magam Bonyhádön. Elsőben szállásadónál laktam, másodikban vettek föl a kollégiumba. A Perczel-kertet, ahol a lánykollégium volt, szabályosan imádtam! Tizenhatan voltunk egy szobában, emeletes ágyakon aludtunk, szenes kályhával fűtöttünk, melegvíz egy héten egyszer volt... Magyarból, matematikából nagyon jó voltam, szerettem a fizikát és a kémiát is. Kémiát csak elsőben tanultunk, de én négy évig jártam kémia szakkörbe, majd felvételi előkészítőre is. Tudatosan készültem – már akkor! – a gyógyszerész-hivatásra. Kiváló történelemtanárunk volt. Egészen addig, amíg nem jutottunk el a munkásmozgalmakig. Abból a témából csak kettést, esetleg hármast tudtam szerezni. Egyszerűen nem tudtam bevenni! A kapitalizmus politikai gazdaságtanából ötösré vizsgáztam, a szocializmuséból legfőljebb hármásra. Eleinte nem tudtam, miért van ez. Annyit tanulom, annyi tanulom, és nem tudom megtanulni! Bántott a dolog.

Akkor még semmit sem tudtam a család történetéről. Elég hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az agyamban ez is letisztuljon, hogy genetikailag vagyok így kódolva. Amikor jelentkeztem a gyógyszerészire, az osztályfőnököm próbált lebeszélni. Én azonban tántoríthatatlan voltam. (Nyaranta a nagydorogi téeszben töltöttem a szakmai gyakorlatom. A téeszelnök meg akart győzni, hogy jelentkezsek Gödöllőre, az agráregyetemre, még ösztöndíjat is ígért. Én azonban bíztam magamban: gyógyszerész leszek!) Szegeden a biológia írásbelim kevésnek bizonyult, nem vettek föl. A gyógyszerészeti központ vezetője viszont azonnal alkalmazott asszisztensnek. A simontornyai patikában kezdttem dolgozni.

A következő évben újra jelentkeztem, akkor Pestre. Amikor elmentem a jelentkezési lapért a keribe, az igazgató úr újra próbált lebeszélni: „Biztos, hogy gyógyszerészre akar menni? Jó szívvel tudom ajánlani helyette a bajai vízügyi technikumot. Nem lenne az jobb?” „Nem... nem. Nekem a műszaki terület egyáltalán nem tetszik. Gyógyszerész akarok lenni!” (Jó néhány évvel ezelőtt bemutattuk a paksi református parókián Sághy Gyula: Hortobágyra hurcoltatt című dokumentumfilmjét. Az egyik túlélő elmondta a bevezetőben, hogy az ő családját is kitelepítették az Ormánságból a Hortobágyra. Ő Baján lett vízügyi technikus. Nem oda akart eredetileg jelentkezni, de az ő származásával máshova nem mehetett. Akkor elgondolkodtam ezen. A keri igazgatója azért ajánlotta a vízügyi technikumot, mert tudta, hogy máshol nem vagyok jogosult. Így utólag, amikor az ember ezeket már tudja, összeáll a kép.)

A pesti vizsgabizottság elnöke nézegette a papírjaimat: „Hát igen... igen...”, mondta eltűnődve. Tolna megyében nagy a gyógyszerészhiány, de az asszisztenshiány még nagyobb.” Nem vetek föl. A harmadik felvételim újra Szegeden volt. (Édesapám egyik párttag ismerőse elmondta, amikor már lehetett beszélni, hogy jelentkezésem idején a pártgyűlésen napirendi téma volt az én továbbtanulásom.) Szerdán szóbeliztem, csütörtökön már itt volt a levél, hogy fizika szóbelimre nulla pontot kaptam! Holott mind a tizenkét kérdésre válaszoltam. Akkor azt mondtam: „Jó, ennyi volt. Asszisztens maradok. Ők voltak az erősebbek.”

Elmentem pendliző asszisztensnek. Öt évig jártam a megyét, helyettesítettem, ahol kellett. Nem volt éppen kényelmes, de én nagyon élveztem. Sok embert megismertem, sok gyógyszerésztől sokat tanultam. Sopronban elvégeztem még a gyógyszerkiadói szakasszisztensi tanfolyamot. Negyven évet dolgoztam szakasszisztensként. *Bonyolult szakmunkás* volt a státusom. Ez így volt leírva!

Édesanyám, hála Istenek, még él. A húgom gyors- és gépíró iskolát végzett Bonyhádön, majd levelezőn Sárbogárdon érettségizett. Azután elvégzett egy felsőfokú idegenvezetői tanfolyamot, szabadsága alatt Törökországba, Cseh-szlovákiába, Olaszországba vezetett magyar csoportokat.

Az ELTE művelődésszervező szakán diplomázott; másoddiplomát a Bárczy Géza Gyógypedagógiai Főiskolán szerzett: Foglalkozási rehabilitációs szaktanácsadó. (Annak ellenére, hogy általános iskolai osztályfőnöke „csak” a lengyeli mezőgazdasági szakmunkásképző elvégzésére tartotta alkalmasnak.) Székesfehérváron lakik, ő is nyugdíjas; amellet Martonvásáron az idősek otthonában dolgozik, programszervező.

Hetvenkilencben házasodtunk, a férjem alapszakmája szerint villanszerelő, de erősáramú technikus végzettséget is szerzett, és az atomerőműben dolgozott. Lányunk nyolcvannégyben született, Kecskeméten érettségizett a református gimnáziumban, majd az ELTE BTK történelem-portugál szakán diplomázott. *A földtulajdonviszonyok erőszakos átalakítása a Rákosi-korszakban* címmel írt szakdolgozatot. Érdekes, nem?

JEGYZETEK

- 1 A Magyar Életrajzi Lexikonban – a többi között – olvasható, hogy Benedek Sándor Felsőőrön született 1904-ben. A gimnáziumot Felsőlővön és Pápán végezte, teológiát Pápán, Bécsben, Marburgban és Baselben tanult. 1933-ban teológiai doktorátust, majd gyakorlati teológiából magántanári fokozatot szerzett a debreceni egyetemen. 1939-től a teológia rendes tanára Pápán, 1953-tól 1966 végéig, nyugalomba vonulásáig Nagydorogon lelkipásztor. Azután 1983-ig (haláláig) a Ráday Könyvtár munkatársa.
- 2 Tihanyi Tímea: A földtulajdonok erőszakos átalakítása a Rákosi korszakban. Bp., 2008, ELTE BTK Történelem szak, Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék.

1965: Bosznia-Hercegovina, Mostar, a Carinski híd a Neretva folyón (Fortepan / Romák Éva)